

Пена Л. І.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ ПРО МОВУ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

У статті проаналізовано думки В. Сімовича про мову творів таких українських письменників, як Ю. Федькович, Т. Шевченко, П. Куліш, І. Франко. Зокрема, представлені його спостереження, висловлені в роботах, безпосередньо присвячених розгляду мовної специфіки текстів названих авторів. До уваги бралися також праці, що стосуються інших аспектів, але в яких принагідно вміщені зауваження щодо мовного оформлення. Обґрунтовується думка, що В. Сімович надавав великого значення мові творів художньої літератури. Звернено увагу на особливості стилю В. Сімовича.

Ключові слова: мовостиль, ідіостиль, мова творів письменників, художня література, Василь Сімович, Юрій Федькович, Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Іван Франко.

Постановка проблеми. Для формування мовних смаків та уподобань читачів велике значення мають представники красного письменства, яких називають карбівничими, що «накладають на слово тонку філігрань і тим самим шліфують, удосконалюють, увиразнюють літературну мову, підносять її роль як культурної цінності нації» [2, с. 291]. Тому мову творів письменників можна розглядати як своєрідний еталон, як взірць для наслідування. Цим пояснюється той факт, що в усі часи вона перебувала й перебуває в полі зору дослідників, викликає науковий інтерес щодо різних аспектів лінгвального відображення навколишньої дійсності. У сучасній українській лінгвістиці є чималі напрацювання в галузі мовостилу багатьох майстрів слова минулого й сьогодення.

Постановка завдання. Свого часу досліджував мову красного письменства і визначний український філолог, громадський і культурний діяч, дійсний член Наукового товариства імені Т. Шевченка В. Сімович (1980–1944 рр.). Основним завданням пропонованої статті є висвітлення його поглядів на мову художніх творів Ю. Федьковича, Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка.

Виклад основного матеріалу. В. Сімович є автором численних праць про багатьох видатних особистостей як українського, так і інших народів. Вони були створені як передмови до видань їхніх творів, як історико-літературні дослідження, як рецензії. Зокрема, його перу належать розвідки про творчість класиків нашої літератури Т. Шевченка, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, Панаса

Мирного, Ю. Федьковича, С. Воробкевича й ін., а також про представників сучасного для нього літературного життя, репрезентованого І. Франком, Лесею Українкою, В. Стефаником, Б. Лепким, О. Кобилянською, Б. Грінченком, М. Рильським, В. Підмогильним та ін. Науково-критичні нариси вченого подають розлогі описи життєвого і творчого шляху майстрів слова, спогади про них, містять чимало слушних міркувань узагальнювального характеру про особливості літературного процесу в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст. І хоча, як зазначає Ф. Погребенник, В. Сімович не створив цілісної концепції українського літературного процесу, не залишив синтетичних праць про наше красне письменство, однак своїми статтями, розвідками, спогадами про окремих митців допомагав громадськості орієнтуватися в явищах тодішнього мистецького життя, свідомо утверджував непересічну роль українського художнього слова в духовному й національному житті народу [3, с. 21]. У цих працях нерідко натрапляємо також на принагідні короткі, однак досить слушні й обґрунтовані результати спостережень над мовою різножанрових творів названих авторів. Напр., у нарисі про О. Кобилянську читаємо: «Вона оперує символами, схоплює словами тони, проводить лінії, добирає кольорів – і все забарвлює своїм оригінальним стилем, змальовує дуже цікавою, багатою, дарма що не завжди надто легкою й не наскрізь чистою мовою, від якої відгонить частенько чимось чужим, незвичайним, передовсім у складні» [6, с. 216]. Характеризу-

ючи творчість Б. Лепкого, В. Сімович зауважує: «В перших своїх творах Лепкий користувався тою мовою, що вироблялася в Галичині, не цурався нарічевих галицьких форм у відміні, вживав радо фразеології, що її вживає галицька інтелігенція, але дедалі позбувався нарічевих явищ, силкуючись наблизитися до мови Наддніпрянщини. Та тут уражає знов філолога деяке, так сказати б, перенаддніпрянщення, наслідком якого в Лепкого появляються форми, котрих мова наша ніде не знає (*ньої* – замість *неї*; *кожній, кожня, кожне* – замість *кожний, кожна, кожне*; так само: *рідній, хоч синій*)» [6, с. 330]. Пишучи про твори Ірини Вільде, В. Сімович схвально відгукується про їхнє мовне оформлення: «Оповідання пливе гладко. Легкий стиль, легка мова, повна гарних порівнянь, де треба поетична <...>, де треба наївна, а то й грубувата, відповідно до «функції» – підносять вагу <...> твору» [6, с. 407]. А далі дає практичні поради з метою їх покращення: рекомендує не вживати деяких «жаргонових, школярських локалізмів», позбутися не характерних для української мови фраз, не використовувати нелітературні форми, прискіпливіше ставитися до відмінювання окремих власних назв тощо. У літературно-критичному нарисі про драматичний твір І. Тобілевича «Бурлака» В. Сімович коротко висловився і про його мову: «Вона скрізь сильна, відповідно поважна, але й природна, без патетичних вигуків й непотрібних відскоків у бік сентименталізму чи комізму – при тому досить чиста народня мова Херсонщини» [6, с. 357]. Дбав В. Сімович про милозвучність («солов'їність») української мови, тому не оминав увагою цю рису в письменницькій мові і відповідним чином реагував. Так, аналізуючи твори Б. Лепкого, як недолік він визначає нагромадження поруч кількох приголосних (шелестівок), «де українська фонетика того не дозволяє» [6, с. 330], нехтування чергуванням *і з й, в з у*, що негативно впливає на евфонію авторського мовлення.

У доробку вченого є й окремі спеціальні розвідки, присвячені аналізу мови творів письменників, оскільки вивчення мови зі словника він вважав формальним, натомість був переконаний, що «дійсне знання й «нюх» може дати тільки пізнання мови з творів письменників» [5, с. 326]. Тому важливе місце в його науковій спадщині посідають статті про мову творів Ю. Федьковича (передмова до видання «Ю. Федькович (Йосип Гординський). Оповідання», «Федьковичева мова»), Т. Шевченка («Чи можна вже студіювати Шевченкову мову», «Шевченкові «крилаті вислови»», «Дещо

про Шевченкову архаїзовану мову», ««Недосвіт» у Шевченка», «Віднайдений автограф листа Тараса Шевченка до кн. Варвари Репніної»), П. Куліша («Кулішева мова й «кулішівка»»), І. Франка (««Лис Микита» в новім одягу»).

Кілька праць присвятив В. Сімович мові творів Ю. Федьковича – «великого майстра українського слова, небуденного знавця духа народньої мови» [5, с. 323]. У передмові до видання оповідань Ю. Федьковича дослідник звертає увагу на «перістість, рябість» його мови, що зумовлено, на його думку, «не дуже критичним» ставленням самого Ю. Федьковича до використовуваної мови, мішаниною елементів гуцульської говірки з наддніпрянськими, які привносили в його тексти редактори львівських видань, куди найчастіше він надсилав для друку свої твори. В. Сімович припускає, що Ю. Федькович приймав поправки своїх редакторів без протесту, «ще більш: незвичайно амбітна людина, поет сам старався немов «доскочити» до того шабля тодішньої літературної мовної манери, що запанувала була в галицьких письменників 40–50 рр. XIX ст.» [5, с. 323]. Тому, на переконання В. Сімовича, у Федьковичевих віршах нерідко натрапляємо на «важкі і ненародні» конструкції. Натомість, високо оцінюючи Федьковичеву прозу, у якій автор «і пан форм, і добирає їх як слід» [5, с. 326], дослідник захоплювався її синтаксичними особливостями. В. Сімович акцентує увагу також на великій кількості Федьковичевих неологізмів, вважаючи їх досить доречними: «Все це, здебільша, європеїзми, без яких сучасна мова обійтися не може (*пересила, напередовець, присяголомник*) і т. д., вони могли б зовсім добре ввійти в мову інтелігента, витиснувши слова, поукладувані наприхапці людьми без українського народнього вуха (про такі слова, як «загір'я», «замір'я», – уже й не кажемо!)» [5, с. 327].

У передмові до видання оповідань Ю. Федьковича «для тих, що, може, хоч трохи цікавляться мовою Федьковича», В. Сімович аналізує деякі риси його говірки, зокрема зупиняється на особливостях передачі окремих голосних та приголосних звуків у діалектних формах слів (напр., перехід *а* в *е* після шиплячих та *й*, відсутність епентетичного *л* після губних приголосних, твердий *ц* у суфіксах-наростках *-ець, -иця*, м'якість шиплячих тощо), з'ясовує специфіку відмінювання іменників, займенників, числівників та дієвідмінювання дієслів. Також у цій же передмові для зацікавлених подається «слівничок» діалектних слів.

Різномасштабністю та глибиною характеризуються дослідження мови творів Т. Шевченка.

Аналізуючи неоціненний вклад Кобзаря у фразеологічну скарбницю української мови, В. Сімович писав: «Що тільки займає людину, що лише торкається її життя, бажань, надій, всі її життєві слабощі, всі погляди на світ, на людей, на все, що своє, на рідний край, на його минуле й майбутнє – на все це найдете в Шевченка «крилате слово», яким ми вже тепер користуємося всі, як своїм власним» [5, с. 334]. Із цих слів випливає, що Шевченкові крилаті вислови стосуються найрізноманітніших сфер, відображають широкий спектр людських почувань та переживань, передають особливості світовідчуття та світосприйняття українців. Справедливо називаючи Т. Шевченка «невичерпною криницею» у галузі фраземотворення, В. Сімович аналізує крилаті вислови відповідно до форми їх функціонування в мові людей. Серед них є багато таких, що мають структуру речень: *Раз добром налите серце ввік не прохолоне; Наша дума, наша пісня не вмре, не загине; Сонце йде і за собою день веде* (про народну освіту); *У всякого своя доля і свій шлях широкий; Немає гірше, як в неволі про волю згадувати; Де нема святої волі, не буде там добра ніколи; Невесело на світі жить, коли нема кого любить* та багато ін. Деякі Шевченкові вислови завдяки своїй влучності та смислової місткості вже в часи В. Сімовича ставали гаслами політичних партій чи інших організацій. До таких належать: *Доборолась Україна; Боріться, поборете; Учіться, брати мої*, та ін. Дослідник пише про те, що велика кількість крилатих висловів Кобзаря вживається в скороченому варіанті, не потребуючи цитування до кінця, напр.: *Великих слів велика сила; Не так тії вороги; За шмат гнилої ковбаси; На всіх язиках мовчати* та ін.

Звертає увагу В. Сімович і на особливості функціонування різнорівневих архаїзмів у мовній структурі Шевченкових текстів, вважаючи їх «невідлучною складовиною» його мови. Науковець дає характеристику архаїчних явищ у сфері фонетики-звучні (неповноголосні форми, *о, е* в закритих складах замість *і* тощо), відмінювання різночастининомовних лексем (відмінні від тогочасних закінчення деяких іменників, форми двоїни, іменні форми прикметників в атрибутивному і предикативному значеннях, особливі дієслівні форми минулого часу та наказового способу, форми аориста й ін.), словотвору (суфіксинаростки *-тель, -іє, -ств(о)*, префікси-приростки *воз-, низ-* тощо). Проаналізувавши використання цих та інших застарілих мовних засобів у творах Кобзаря, В. Сімович стверджує, що «поет свідомо вживає староукраїнських (і церковних)

форм, слів і фраз, а то і свої власні утворює, такі, що їх давня українська (і церковщина) не знає» [5, с. 353]. Дослідник вважає, що архаїзми вживаються у творах Т. Шевченка з такою метою: «а) для вимог поезії (асонанси, рими); б) у творах, що їх зміст в'яжеться чи з Біблією, чи із староукраїнським письменством; в) щоб віддати вищі почування, пророчий патос, такий прикметний для біблійного стилю; г) щоб змалювати образ людей соціально вище поставлених..., які повинні вживати і вищої мови, у протилежності до людей звичайних, що користуються звичайним народним словом; г) у зв'язку з настановою поета до таких людей він надає своїм архаїзмам забарвлення легкого насміху, що <...> переходить у глум, а то й доходить до сарказму» [5, с. 353].

Лінгвальним особливостям творів реформатора української літературної мови П. Куліша, який «сильно поширив рамки народної мови, нагинав їх для всіх родів письменства, підшукував для них відповідні слова та вислови», присвячена праця «Кулішева мова й «кулішівка»». В. Сімович високо оцінював словотворчість П. Куліша, який, на відміну від інших письменників, «творив нові слова згідно з законами сучасної української мови, згідно з її духом та її вимогами», «щоб видумане ним слово мало прикмети української мови, щоб воно не робило вражіння чогось штучного, українській мові непритаманного» [5, с. 336]. Велику заслугу П. Куліша В. Сімович вбачає не тільки в збільшенні лексичного складу, а передусім у його намаганні «приспособити» українську мову «до всіх тих потреб, які має культурна, інтелігентна людина». Створюючи нові лексеми, П. Куліш прагнув, щоб «на основі законів нашої народної мови повстала своя самостійна письменницька мова – як одна з ознак самостійного українського народу» [5, с. 336], за що не раз зазнавав різного роду гонінь та цькувань із боку ворогів «самостійного нашого життя». В. Сімович акцентує увагу на тому, що в П. Куліша як автора спостерігається неоднакове, диференційоване мовно-стилістичне оформлення власне наукових, популярно-наукових, публіцистичних, епістолярних текстів: «Куліш мав незвичайний мовний «нюх», мав велике мовне почуття <...> дуже тонко відчував, якого саме вислову вжити в якому творі» [5, с. 336]. Про те, як високо цінував В. Сімович вклад П. Куліша в розвиток української літературної мови, свідчать його висловлювання «З нагоди сорокліття смерті»: «Але ж читати їх (твори П. Куліша – *Л. П.*) треба для їх мови. Це – краса, нев'яла краса, це – музика слова, ця їх мова, мова,

яку Куліш вироблював як не перевищений досі ніким знавець її законів, її духа, її складні, знавець тих шляхів, якими вона має йти у своєму розвитку», «його слова, вислови, фрази – <...> для нас чиста насолода!» [6, с. 404].

Проаналізувавши мову Кулішевих творів, В. Сімович доходить висновку, що українську мову «гарячий Куліш, як він сам себе називав», «знав до найтонших та найтендітніших відтінків, <...> любив понад усе», був нею захоплений, вважав, що вона має «велике, а то чи не найбільше значіння для нашого національного життя» [5, с. 337].

Є в доробку В. Сімовича праця, у якій він дає рекомендації редакторам одинадцятого перевидання «Франкового безсмертного «Лиса», щоб «вигладити ті недоліки, які довелося помітити при читанні» [5, с. 370]. Мову, якою написаний твір, він вважає одягом думки, тому його поради мають назву ««Лис Микита» в новім одязі». Зокрема, науковець схвалює заміну деяких (не всіх!) архаїчних та нарічевих форм (або провінціалізмів), а також поодиноких русизмів на літературні (напр., *порожний*, *-а*, *-е* на *порожній*, *-я*, *-є*, *отворив вікно – відчинив*, *слізки – слізьми*, *товпа – юрба* та ін.), узгодження з літературними нормами наголошування окремих слів за збереження Франкової поетичної ритміки, яка є народною. Недоречними є, на думку В. Сімовича, виправлення деяких давніх і говіркових форм, які використав І. Франко у своїй поемі, на інші, більш звичні. Не варто, напр., замінити Франкове *ректи* на *казати*, *штири* на *чотири*, *кождий* на *кожний* або ж викидати із фраз типу «з на дві п'яди щіль» применник *з*, оскільки тут він уживається для позначення близькості. Кожне зауваження щодо мови аналізованого твору супроводжується короткими, але обґрунтованими коментарями.

Коротко зупинимося на стилі викладу В. Сімовича. Він відзначається переконливістю, аргументованістю, спрямованістю на широке коло читачів, легкістю сприйняття. Цікаві спостереження про «наукову етику і етикет наукового спілкування по-Сімовичівськи», які на основі епістолярної спадщини вченого узагальнила Н. Бабич [1], підтверджуються і в аналізованих нами розвідках: він хвалить без лестощів і критикує без грубості, роздратування, аргументовано, доказово, доброзичливо; зауважуючи, рекомендує; висловлюється вичерпно, але не багатослівно; пише доступно. Цілком доречним, на наш погляд, є використання в наукових нарисах художньо-зображаль-

них засобів. Напр., аналізуючи Шевченкові крилаті вислови, В. Сімович вдається до художнього писання, використовуючи невластиві з погляду канонів сучасного наукового стилю епітети, метафори, порівняння й інші засоби: «Начебто вони перелітають від людини до людини, то розраду в душу вносять, то кажуть розумові над ними задуматися й, залишивши в неї свій нестертий слід, летять собі далі, а людина приймає їх за свої й уживає їх, як коли цього треба, – як свої» [5, с. 332]. Описуючи різнорівневі архаїзми в поезії Т. Шевченка, науковець використовує вдале порівняння, яке органічно вписується в його науковий коментар і уприсупнює висловлене: «І не тільки старі люди варті поваги, а й старі речі, в які вкладено багато любови, ось хоч би старі *древа*, посаджені замолоду <...>» [5, с. 350]. Образністю позначене і таке висловлювання В. Сімовича: «Будемо сподіватися, що новий одяг на «Лиса Микиту» – хоч і цей непогано вшитий – буде ще краще прикресний і ще більше підходитиме до того смаку поета, який видно з його редакційної праці над його творами» [5, с. 375]. Цілком погоджуємося з думкою сучасного мовознавця П. Селігея, який стверджує, що «елементи художності в науковому мовленні – не зайві прикраси, а важливий засіб, що поліпшує сприйняття. Залучаючи їх, учений прагне заострити увагу, виділити головну думку, посилити потрібну тезу. Виразні засоби не затуманюють картини досліджуваного явища, а, навпаки, унаочнюють її, допомагають миттєво схопити сутність, а тому стають дуже доречними» [4, с. 14].

Іноді В. Сімович використовує прийом звертання до потенційного співрозмовника. Напр., приступаючи до аналізу Федьковичевої мови, учений так починає свою розповідь: «Може, дехто, прочитавши заголовок, ізжахнеться. Уява висуне перед читача філологічний секційний ніж – і він настрашиться. Не бійся, читачу. Ця стаття не секціонуватиме Федьковича <...>» [5, с. 323]. Це сприяє приверненню й утриманню уваги читача.

Висновки. Оцінюючи твори українських письменників з погляду їх лінгвального опрацювання, В. Сімович постає як глибокий знавець мови, її тонкощів на різних рівнях, як прискіпливий стиліст, що дбає про культуру мови, виявляє обізнаність у всіх сферах її функціонування. Дослідник часто висловлює слушні поради щодо покращення мовного оформлення художніх текстів, що сприяє адекватному сприйманню їх потенційними читачами.

Список літератури:

1. Бабич Н. Науковий етикет і етика науковця (за листуванням В. Сімовича). *15 не останніх із могікан: Педагоги і вчені Буковини другої половини XIX – початку XX ст. : науковий нарис* / Н. Бабич. Чернівці : Букрек, 2010. С. 273–286.
2. Культура української мови : довідник / С. Єрмоленко та ін. ; за ред. В. Русанівського. Київ : Либідь, 1990. 304 с.
3. Погребенник Ф. Василь Сімович – український вчений і громадсько-культурний діяч. *Праці: у 2 т. / В. Сімович ; упорядкування Людмили Ткач, Оксани Івасюк за участю Ростислава Пилипчука, Ярослави Погребенник ; передмова Федора Погребенника*. Чернівці : Книги – XXI, 2005. С. 11–22.
4. Селігей П. Юрій Шевельов – майстер наукового стилю. *Українська мова*. 2010. № 4. С. 3–21.
5. Сімович В. *Праці: у 2 т. Т. 1 : Мовознавство / упорядкування і передмова Людмили Ткач*. Чернівці : Книги – XXI, 2005. 520 с.
6. Сімович В. *Праці: у 2 т. Т. 2 : Літературознавство. Культура / упорядкування Людмили Ткач, Оксани Івасюк за участю Ростислава Пилипчука, Ярослави Погребенник ; передмова Федора Погребенника*. Чернівці : Книги – XXI, 2005. 904 с.

ВАСИЛИЙ СИМОВИЧ О ЯЗЫКЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ УКРАИНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ

В статье проанализированы взгляды В. Сімовича на язык произведений таких украинских писателей, как Ю. Федькович, Т. Шевченко, П. Кулиш, И. Франко. В частности, представлены его наблюдения, которые он изложил в трудах, непосредственно посвященных рассмотрению языковой специфики текстов указанных авторов, а также в работах, которые касаются других аспектов, но в которых имеются высказывания по поводу языкового оформления. Обосновывается мнение, что В. Сімович большое внимание уделял языку произведений художественной литературы. Обращено внимание на особенности стиля В. Сімовича.

Ключевые слова: стиль, идиостиль, язык произведений писателей, художественная литература, Василий Сімович, Юрий Федькович, Тарас Шевченко, Пантелеймон Кулиш, Иван Франко.

VASYL SIMOVYCH ABOUT THE LANGUAGE OF WORKS OF UKRAINIAN WRITERS

In the article the thoughts of V. Simovych about the language of articles of such Ukrainian writers as Y. Fedkovych, T. Shevchenko, P. Kulish, I. Franko are analysed. His notifications that can be found in his works that are devoted to language characteristics of the texts of named authors are presented. Some works that concern other aspects but in which there are notifications about language were taken into consideration. There is a thought that V. Simovych gave big meaning to the language of articles. Peculiarities of V. Simovych's style are highlighted.

Key words: language style, idea style, language of writers' works, fiction, Vasyl Simovych, Yuriy Fedkovych, Taras Shevchenko, Panteleimon Kulish, Ivan Franko.